

ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію Компаній Олени Вікторівни
з теми: «Реалізація принципу наступності у формуванні
текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі
початкової мовної освіти»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська мова)**

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Системне реформування української освіти, модернізація змісту, активний пошук продуктивних технологій, принципів, методів, засобів навчання стали визначальними ознаками сучасного етапу її розвитку. На це орієнтують державно-нормативні документи, зокрема Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, типові освітні програми початкової освіти. На сучасному етапі розвитку освіти відбувається пошук ефективних шляхів підвищення якості мовної освіти, а це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування, розроблення й упровадження методики формування базових освітніх компетентностей, зокрема комунікативної та текстотворчої в учнів початкових класів. У цьому контексті, актуалізується проблема реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Одним із провідних положень наукового дослідження О.В. Компаній є розроблення змісту та експериментальної методики формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності. Важливість рецензованої дисертації підтверджується також зв'язком її з такими актуальними напрямками наукових досліджень:

- упровадження сучасних лінгводидактичних технологій, спрямованих на формування вмінь будувати різноманітні тексти на уроках української мови;

- становлення мовної особистості з високим рівнем текстотворчих умінь на основі теоретико-методичних засад формування означених умінь у початковій школі;
- вдосконалення мовної освіти випускників загальноосвітньої школи шляхом вдосконалення науково-методичної системи формування текстотворчих умінь у початковій освіті в процесі реалізації принципу наступності.

На наш погляд, О.В. Компаній, здійснивши ретельний аналіз великої філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної та лінгводидактичної джерельної бази у площині теорії та практики комунікативних освітніх компетенцій і компетентностей учнів початкових класів, коректно і переконливо довела своєчасність свого дослідження, зумовлену вагомим соціально-педагогічним значенням проблеми та відсутністю розробленої цілісної методики, спрямованої на реалізацію принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Досліджувана О.В. Компаній проблема є складником наукової теми кафедри педагогіки й менеджменту освіти Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжя» (№ 0115U002891). Тему дисертації затверджено вченою радою Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол від 17.09.2015 р. № 5) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол від 15.12.2015 р. № 8). З огляду на зазначене вважаю, що тема дисертації – актуальна, суспільно й науково важлива.

Структура роботи. Роботу добре структуровано, чотири розділи пов'язані внутрішньою логікою й послідовністю викладу матеріалу. Повний обсяг дисертації становить 539 сторінок (із них 434 сторінки основного

тексту). Робота містить 37 таблиць, 9 рисунків, що відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій. Список використаних джерел налічує 578 найменувань, із них – 15 іноземні. Покликання в основному тексті загалом здійснено з дотриманням нормативних вимог.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. Окреслимо особливості роботи, які, на наш погляд, заслуговують схвалення.

У вступі цілісно презентовано науковий і творчий задум автора та етапи його реалізації. Заслугове схвалення глибина теоретичного аналізу філософських, психолого-педагогічних досліджень, які стали засадничими в питаннях визначення лінгводидактичного потенціалу та самотвірних ознак процесу реалізації принципу наступності у формуванні текстотвірних умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Грунтовності, чіткості й логічного вираження рецензованій праці додає по-справжньому науковий підхід автора до формування поняттєвого апарату дослідження. У *першому розділі* дисертації – «Теоретико-методичні засади реалізації принципу наступності у формуванні текстотвірних умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти» – Олена Вікторівна уточнює, коригує або визначає смисл багатьох наукових термінів, уникає некоректного їх уживання, взаємозаміни близьких за значенням дефініцій. Зважаючи на різнотлумачення багатьох педагогічних понять, дисертантка привертає увагу до значення кожного дотичного до проблеми дослідження терміна. Такими, зокрема, є «початкова освіта», «початкова мовна освіта», «завершальний етап початкової мовної освіти», «мовна особистість» та ін. (С.42-49).

На основі комплексного аналізу здобутків учених, визначення тексту як лінгвістичного підґрунтя формування текстотвірних умінь учнів початкових класів спрогнозовано подальші дії у напрямі дослідження: визначено проблему текстотворення в мовній освіті, педагогіці та суміжних галузях

наукових знань; висвітлено особливості та види діалогічного та монологічного мовлення учнів початкових класів в освітньо-мовленнєвій діяльності; розкрито форми реалізації текстотворення в практиці навчання учнів початкових класів; з'ясовано сутнісні характеристики текстотворчих умінь учнів початкових класів. Дослідниця умотивовано виокремлює лінгвістичні елементи тексту, текстотворчі можливості мовних одиниць, стилі і жанри мовлення як такі, що слугують лінгводидактичною основою організації текстотворчої діяльності учнів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Не викликає сумнівів обґрунтоване твердження дисертантки, стосовно формування текстотворчих умінь на завершальному етапі початкової мовної освіти, яке полягає у здатності учня свідомо виконувати практичні дії на основі засвоєних знань щодо переказу тексту та створення власних висловлювань, а також орієнтації навчальної діяльності на пропедевтичний матеріал, що буде поглиблено вивчатися в майбутньому на завершальному етапі початкової мовної освіти(с. 144).

Значний інтерес становить нестандартне висвітлення методичного забезпечення формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти в умовах принципу наступності (с.182), що представлено у *другому розділі дослідження* - «Методологічні і психолого-педагогічні засади реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти». Показовим є те, що визначене методичне забезпечення, орієнтуючись на закономірності навчання рідної мови, передбачає ефективні принципи формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти, тобто основні методичні правила організації штучного мовленнєвого середовища, а саме: розуміння мовних значень, розвиток чуття мови, випереджального засвоєння усного мовлення перед писемним, залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови (с. 205).

У *третьому розділі* дисертації – «Стан реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів у сучасній освітній практиці початкової школи» – авторка ґрунтовно підходить до визначення критеріїв і рівнів сформованості текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти. На увагу заслуговує виділення й обґрунтування дослідницею трьох критеріїв методичної диференціації вправ: мовний, комунікативний і рефлексійний. Нам імпонує здійснений О.В. Компаній добір вправ у межах критерію та показників. Результатом такої роботи стало справедливе переконання дисертантки в тому, що існує об'єктивна потреба в розробленні спеціальної методики формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

Ґрунтовно дисертантка підходить і до розроблення моделі реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти, яку репрезентовано в *четвертому розділі* дослідження – «Експериментальна методика реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти». Поділяю думку автора, про те, що «...модель – це взірець, що містить систему взаємозв'язаних складників, які стисло передають ідеї наукового дослідження, відображають важливі властивості досліджуваного об'єкта (с. 339), оскільки джерелами та складниками означеної моделі виступають соціальне перетворення і нове педагогічне мислення; суспільні, педагогічні, психологічні науки; передовий педагогічний досвід; історичний український і зарубіжний досвід; народна педагогіка.

На наш погляд, значуще місце у четвертому розділі посідає опис експериментальної програми формування текстотворчих умінь учнів початкових класів, яку створено на основі концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти та типових освітніх програм. Програма ілюструє наукову позицію дослідниці про те, що ефективно

формування текстотворчих умінь ґрунтується на дотриманні низки вимог: попередньо засвоєні знання та вміння вважаються базовими; жоден попередній етап навчання та розвитку не дублюється повністю на наступних етапах, хоча наступні етапи віддзеркалюють у суттєво зміненому вигляді деякі риси попередніх; поступове ускладнення матеріалу із запланованими пропедевтичними лініями (с.345). Специфіка презентованої моделі та програми реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти, демонструє універсальність особистості дисертантки як науковця-проектувальника, викладача-практика й організатора освітнього процесу.

На часі із сучасними освітніми тенденціями вважаю позицію Олени Вікторівни Компаній про сутність принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти як загальнодидактичного принципу, що дозволяє розвивати вміння створювати тексти на основі цілеспрямованого систематичного навчання з поступовим розширенням та ускладненням вивченого мовного матеріалу з урахуванням набутих знань, умінь і навичок учнів на попередніх етапах, та тих пропедевтичних знань і умінь, що будуть формуватися в майбутньому.

Високої оцінки заслуговує теоретичне осмислення й методичне забезпечення формувального експерименту, а саме опис організації всіх етапів педагогічного експерименту, їхній перебіг, експертний аналіз результатів педагогічного експерименту.

На всіх етапах дослідження зроблено узагальнення і висновки. Підставою для того, аби загальні висновки роботи вважати достовірними, передусім є добре спланований та успішно проведений експеримент, описаний у четвертому розділі.

Загальні висновки скорельовані зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів, їх можна вважати вірогідними й ґрунтовними, що забезпечується вмілим використанням прикладних наукових

досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного навчання, достатньою кількістю статистичної інформації, яку дисертантка висвітлила у вигляді таблиць.

3. Оцінювання новизни й достовірності досліджень. Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані О.В. Компаній особисто і характеризують новизну її дисертації, є такі результати:

- *уперше обґрунтовано* методологічні концепти та теоретичні засади формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності на основі діяльнісного, комунікативного та текстоцентричного підходів;

- *розкрито* сутність феномена «формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти»;

- *з'ясовано* сутність принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти;

- *визначено* критерії (мовний, комунікативний, рефлексійний) з відповідними показниками та рівні сформованості текстотворчих умінь учнів початкових класів (високий, достатній, задовільний, низький);

- *обґрунтовано* педагогічні умови реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти (урахування принципу наступності в процесі текстотворчої діяльності учнів початкових класів; залучення учнів початкової школи до активної текстотворчої діяльності на уроках української мови);

- *розроблено й експериментально апробовано* модель формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності (мовноспрямований, продуктивно-діяльнісний, оцінно-рефлексійний етапи);

- *уточнено* поняття «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстотворчі вміння», «текст», «переказ», «мовленнєвий жанр».

Подальшого розвитку набули теорія і методика формування мовленнєвих умінь і навичок учнів початкових класів на уроках української

мови.

Результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні і практичні висновки, методичні рекомендації – достовірні, що підтверджується у процесі наукового дослідження засобами різноманітних загальнометодологічних, загальнонаукових і специфічних методів, статистичними даними експерименту, узгодженістю з відповідними положеннями законодавчих і нормативних документів. Основні положення дисертації апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і достатньо висвітлені в наукових публікаціях автора.

Автореферат повністю відповідає змісту дисертаційної роботи.

4. Практичне значення отриманих результатів.

Результати дослідження О.В. Компаній є важливим і відчутним внеском у розвиток теорії і методики навчання української мови, що полягає в розробленні діагностувальної та експериментальної методики формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти в процесі реалізації принципу наступності. Практично значущим видається і створений дисертанткою комплекс дидактичних засобів: навчально-методичний комплекс матеріалів та вдосконалення програми з української мови для 4 класів щодо розвитку текстотворчої діяльності. Багаторічний доробок О.В. Компаній, викладений у розділах дисертації, а також у додатках, пропозиції й рекомендації, вміщені у статтях і посібниках, можуть слугувати підґрунтям для реалізації на практиці важливих освітніх завдань.

5. Дискусійні положення й зауваження.

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаю увагу до окремих аспектів, що потребують уточнення, пояснення чи корекції, а саме:

1. У розробленій дисертанткою моделі формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності (рис. 4.1) представлено форми навчальної діяльності: аспектні уроки, уроки розвитку комунікативних умінь тощо. Вважаємо доцільним введення до означених форм навчання й виховання

самотійну навчальну діяльність, оскільки вона є поліфункційним явищем і, безсумнівно, додає продуктивності в процесі формування текстотворчих умінь учнів початкових класів.

2. Досліджуючи підходи формування текстотворчих умінь учнів початкових класів, авторка виділяє з-поміж інших такі: діяльнісний, комунікативний, текстоцентричний та ін. (п.2.1). Видається, що дослідження О.В. Компаній виграло б, за умови, що серед названих підходів було б проаналізовано функційний та компетентнісний, що спрямовують на урахування стилістичного розмежування. Аналіз означених принципів актуалізується у зв'язку й з тим, що розробляючи комплекс дидактичних засобів, дослідниця звертається до категорій «стиль тексту» та «тип тексту».
3. У четвертому розділі дисертації проілюстровано вправи та завдання кожного етапу експериментального навчання. Вважаємо, що експеримент збагатився б, за умови, презентації на кожному етапі дослідного навчання послідовності та наступності у використанні інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних, оцінно-рефлексійних та ін. вправ.
4. У процесі висвітлення програмно-методичного забезпечення освітнього процесу щодо реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь учнів (п.3.2) доречно було б визначити текстотворчі поняття та відомості, що потребують введення до програм базової середньої освіти, оскільки на практичному рівні учні знайомляться з ними вже в початковій школі, але наступності і перспективності отриманих уявлень на теоретичному рівні, рівні знань базової середньої освіти не відбувається.
5. Останнє зауваження стосується відсутності належної уваги О.В. Компаній до забезпечення евфонії (милозвучності) мовлення у процесі його писемного оформлення, що виражається у постійному допуску збігу приголосних звуків, не властивих українській мові у сполученнях слів, наприклад, *в процесі* (с.303), *завданням вчителя* (с.349) та ін.

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану, жодним чином не применшують значення її і не знижують загальної високої оцінки, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу автора.

Зміст роботи, логіка викладення тексту, наукові і прикладні результати свідчать про глибокі теоретичні знання дисертантки, володіння методами наукових досліджень, уміння розв'язувати складні наукові й прикладні проблеми.

Викладене вище дає всі підстави вважати, що дисертація «Реалізація принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти» є оригінальним, цілісним та науково виваженим дослідженням, яке відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор – Компаній Олена Вікторівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,

доцент

Н.М. Сіранчук

